

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.7.2024.331964>

ЯКУБОВ Т. А.

Доктор філософії (Київ, Україна). Консерваторія «Нікколо Піччіні» (Conservatorio «Niccolò Piccinni»), студент (Барі, Італія).

Yakubov, Temur. PhD (Kyiv, Ukraine). Conservatory «Niccolo Piccinni», Student (Bari, Italy).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5316-8099>

© Якубов Т. А., 2024.

temurdzhon@gmail.com

ЛІРИЧНЕ ІНТЕРМЕЦО ОР. 44 СЕРГІЯ БОРТКЕВИЧА. ВІДНАЙДЕНИЙ МАНУСКРИПТ

LYRICAL INTERMEZZO OP. 44 OF SERGEI BORTKIEWICZ. DISCOVERED MANUSCRIPT

Твори композитора Сергія Едуардовича Борткевича (1877–1952) протягом останніх років поступово залучаються до репертуару українських і зарубіжних виконавців. Їх виконують у концертних програмах, конкурсних виступах, їх завжди схвально сприймає публіка. Активізації процесу сприятиме перехід музики митця у статус «суспільного надбання» (завершення терміну дії авторських прав) 2023 року.

Водночас набуває актуальності питання щодо пошуку рукописів втрачених творів С. Борткевича. Про це йшлося вже 2017 року у статті «Доля манускриптів Сергія Борткевича: втрачене та віднайдене» [Якубов, 2017]. Окрім інших втрачених творів (опера «Акробати», віолончельна соната, тріо, кілька вокальних циклів), дослідникам не вдавалося знайти Ліричне інтермецо для скрипки з оркестром «Пробудження Весни і Пана» за картинами Сандро Боттічеллі ор. 44. І це попри те, що в архіві Товариства Борткевича у Відні зберігалися три партитури, 42 оркестрових партії, а також клавір [Якубов, 2017, с. 75]. Минули роки марних пошуків у різних

європейських архівах: переглянуто каталоги, здійснено спроби знайти нащадків скрипалів, які виконували чи планували виконати цей твір (австрієць Яро Шмід / Jaro Schmied) і голландець Яап Емнер / Jaap Emner), сподіваючись, що ноти могли зберегтися в їхньому домашньому архіві. І лише влітку 2023 року в архіві Товариства любителів музики у Відні (Gesellschaft der Musikfreunde in Wien) вдалося віднайти рукопис клавіру Ліричного інтермецо. Однак місце перебування оригінальної партитури — для скрипки із симфонічним оркестром — досі не відоме.

Манускрипт присвячено Людвігу Елдершу (Ludwig Eldersch), австрійському письменнику-публіцисту, журналісту й редактору. Він, вочевидь, був добре знайомий із С. Борткевичем і писав у пресі захоплені відгуки про його музику [Eldersch, 1946]. Віднайдений рукопис Ліричного інтермецо, зважаючи на почерк у ньому, імовірно, належить самому композитору (приклад 1), він добре зберігся: це клавір, що містить індикацію оркестрових інструментів, і партія скрипки.

Приклад 1

Фрагмент рукопису Ліричного інтермецо ор. 44

Манускрипт дає змогу підтвердити, а подекуди й уточнити аналіз твору, здійснений у дисертації¹ автора цієї стат-

¹ Далі в тезах наведено лише основні характеристики, уточнення й відмінності, виявлені у процесі роботи з рукописом. Із детальним і послі-

ті на основі архівного аудіозапису і програми концерту, присвяченого 75-річчю С. Борткевича. Він містить короткий опис музичної ідеї твору, який, вірогідно, написав сам митець. Сонатна форма має вступ із двох епізодів та скорочену дзеркальну репризу, що приводить до зміщення пропорцій із домінуванням експозиційного розділу. Вступ *Sostenuto* (27 тактів) написаний у *до-дієз мажорі*¹ і характеризується хвилеподібною динамікою. Перша каденція сольної скрипки (т. 28, *ad libit.*) містить характеристику *dolce* і готує появу головної партії (тт. 29–53) в *до-дієз мажорі* з індикацією *pianissimo, dolcissimo*. Сполучна партія (тт. 54–87) надає темпового (*Andante — Un poco più mosso*) і тонального розвитку (модуляції у *фа мажор* і, згодом, *ля мажор*). Динаміка повторює схему зі вступу — поступове *crescendo* від *pianissimo* до *forte* з поверненням до *pianissimo*, підкресленого флажолетами скрипки у переході до побічної партії. Остання розпочинається в *ля мажорі* (тт. 88–99) і має характеристики *dolcissimo, espressivo*. Епізод *animando* (тт. 100–109) — це підготовка місцевої кульмінації — акцентованої оркестрової теми *forte, molto espressivo* у *фа мажорі* (тт. 110–131), після якої в цій же тональності повторюється побічна тема у скрипки (тт. 132–148). Завершальна партія *Tranquillamente* (тт. 149–175) написана в *ре-бемоль мажорі*, енгармонічно рівному основній тональності твору. Перед другою, віртуозною каденцією (тт. 176–186), що готує появу розробки скрипки, автор проводить енгармонічну заміну (т. 172), повертаючись у *до-дієз мажор*².

Початковий епізод розробки (тт. 187–195) ілюструє перегукування сольної скрипки й «Пана» (валторна), після якого характер музики змінюється з лірично-кантиленного

довним аналізом форми з урахуванням явища програмності можна ознайомитися у відповідному розділі дисертації [Якубов, 2021, с. 196–199].

¹ А не в *ре-бемоль мажорі*, як це було вказано в дисертації [Якубов, 2021, с. 196].

² Рішення, імовірно, має тільки технічний характер.

на танцювальний (т. 196), підкреслений тріольним ритмом (а згодом і розміром 6/8, *scherzando*, т. 209) та віртуозними пасажами соліста в темпі *Allegro*. Поступово, завдяки *animando* (тт. 284–291) і *stringendo* (тт. 292–299), відбувається вихід на кульмінацію — «танок молодих дівчат і фавнів» *Vivace* (тт. 300–307) із динамікою *fff*, який переривається новим закликом «Пана» (валторни) *Meno mosso* (тт. 308–323). Після цього розпочинається друга хвиля розробки, наприкінці якої розміщено контрастне проведення танцювальної теми, запропонованої оркестром в епізоді *Vivace*, цього разу в партії скрипки *fff marcatisimo — subito piano* (тт. 343–350), яке знову переривається закликом валторни, цього разу *Lento, pianissimo* та з використанням сурдини (тт. 351–355).

Реприза, повністю в основній тональності *до-дієз мажор*, розпочинається проведенням побічної теми *Andante* (тт. 356–376), після якої валторна із сурдиною і дерев'яні духові інструменти репрезентують фрагмент головної партії (тт. 377–383). Кодя (тт. 384–403) на тлі витриманих акордів мідної групи реалізована у вигляді мелодичних фігурацій соліста, відтієнених тембром челести, поступовим спадом динаміки та *morendo*.

Як бачимо, на тлі відносно збалансованих за обсягом вступу (28 т.), експозиції (159 т.) та розробки (169 т.) вирізняються значно коротші кода (19 т.) і особливо реприза (28 т.), у якій немає сполучної і завершальної партій, а головна обмежена «згадкою» про основний мотив. Причини такої диспропорції, як і нетипового розташування каденцій, цілком пояснюються програмою твору [Якубов, 2021, с. 196–198].

У Ліричному інтермецо ор. 44 Сергія Борткевича криється ще багато таємниць. Досі не визначені: рік написання твору; якими саме картинами С. Боттічеллі надихався композитора; чому змінив опусний номер, початково ор. 42 [Якубов, 2021, с. 193–194]. Віднайдення рукопису Ліричного інтермецо дає підстави сподіватися, що він буде опублікований і зацікавить виконавців і дослідників у різних країнах.

Нарешті справдиться передбачення австрійського критика, висловлене в газеті «Neues Österreich» від 2 березня 1949 року: «Ліричне інтермецо Сергія Борткевича після свого надзвичайно сильного успіху неодмінно завоює серця всіх меломанів, особливо скрипалів» [Цит. за: Якубов, 2021, с. 195].

Список використаної літератури і джерел

1. Якубов Т. А. Доля манускриптів Сергія Борткевича: втрачене та віднайдене. *Українське музикознавство* : наук.-метод. зб. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2017. Вип. 43. С. 65–80.

2. Якубов Т. А. Сергій Борткевич та його скрипкова творчість: джерелознавчий і жанрово-стильовий аспекти : дис. ... доктора філософії : спец. 025 «Музичне мистецтво» / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2021. 430 с.

3. Bortkevič S. Ė. Lyrisches Intermezzo : Des Frühlings und des Pan Erwachen (nach Gemälden von Sandro Boticelli) : für Violine und Orchester, [Ausgabe für Violine und Piano] : Sergei Bortkiewicz, op. 44. *Archiv, Bibliothek und Sammlungen der Gesellschaft der Musikfreunde in Wien*. IX 53847 (MA Sergei Bortkiewicz).

4. Eldersch L. Eines Lebens rätselvolle Dissonanz. *Neue Zeit*. Graz, 1946, 2. Jahrgang. 3 Jänner. № 2. S. 4.